Solange Nebenzahl. *Post*

Post

Daniel Weyssow

Traducteur : Gorik de Henau

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/4090>

DOI : 10.4000/temoigner.4090

ISSN : 2506-6390

Éditeur :

Éditions du Centre d'études et de documentation Mémoire d'Auschwitz, Éditions Kimé

Édition imprimée

Date de publication : 2 mai 2016

Pagination : 28-31

ISSN : 2031-4183

Référence électronique

Daniel Weyssow, «Solange Nebenzahl. *Post*», *Témoigner. Entre histoire et mémoire* [Online], 122 | 2016, Online op 30 septembre 2021, geraadpleegd op 03 janvier 2022. URL: <http://journals.openedition.org/temoigner/4090> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/temoigner.4090>

POST

THEATER In het stuk lezen de acteurs brieven voor van verklikkers en hun slachtoffers. Daarin wordt beschreven hoe de bezetter in Brussel tijdens de Tweede Wereldoorlog de Joden deporteerde.

→ Een toneelstuk van **Solange Nebenzahl**

Post. Vanwaar die titel? Eerst en vooral natuurlijk als verwijzing naar de posterijen. Het spreekt vanzelf dat de post centraal staat als doorgeefluik van de briefwisseling tussen afzender en bestemming. In het stuk slaat de titel ook op de pakjes en brieven die gezinnen versturen naar de in de Dossinkazerne geïnterneerde personen, en op de antwoorden van die laatsten. Tot slot verwijst de term 'post' naar het 'daarna' van onze tijd. Wat zeggen die brieven vandaag, wat brengen ze ons bij? Hoe kun je ze laten spreken en relevant maken voor onze tijdgenoten?

Mogen we ons voorstellen wat er zich in het ondergrondse sorteercentrum van het hoofdpостkantoor afspeelde? In het hart van het verdeelcentrum van de post bevonden zich gelukkig ook leden van het verzet, die de taak hadden de brieven tegen te houden en open te maken die collaborateurs stuurden naar de politiediensten van de bezetter, namelijk *Feldgendarmarie*, *Geheime Feldpolizei* en *Gestapo*. 'Dankzij inlichtingen over verklikkingen, brieven die door postbodes werden onderschept en nog ingewikkelder middelen konden we actie ondernemen en onze werkzaamheden beschermen.'¹

Het decor van het stuk lijkt op het eerste gezicht simpel, maar niets is minder waar. Honderden brieven bedekken de drie muren waarmee het speelveld is afgebakend. Daarop bevinden zich, rechtstaand en zij aan zij, vier acteurs. Eentje zit wat meer naar achteren en speelt viool. Het stuk begint met het vertonen van een getuigenisvideo. Een bejaarde vrouw doet het verhaal van haar leven. Haar ouders, afkomstig uit Slowakije

— Affiche van de voorstelling

en nog geen twintig jaar oud, kwamen in 1923 in Antwerpen aan. De vrouw en haar zus werden in de jaren dertig geboren. Ze beschrijft haar dagelijks leven tot op het moment dat het gezin verhuisde naar de Jacob Jordaensstraat, waar ze tijdens een verschrikkelijke nacht in 1942 bij een SS-razzia werden opgepakt.

Op de planken vervaagt de video en in de plaats komt een gekraste en krakende plaat. Klanken uit die tijd weerklinken. De naald verspringt telkens weer naar een bepaalde groef, waardoor we *ad aeternam* hetzelfde liedje horen. Het leven heeft de hik en valt haast helemaal stil, omdat er geen lucht meer is. De tijd wordt wezenloos, de dood waart rond. Vervolgens ontwaakt de muzikante met haar elektrische viool; ze speelt versterkte, hypnotiserende klankkronkels. Die zijn repetitief, waardoor het lijkt alsof we nieuwe, even tragische als oneindige ruimten verkennen.

We horen hoe een van de acteurs het antwoord voorleest van de 'heer' Hess, commissaris voor het Joodse Vraagstuk, aan de auteur van een verklikkingsbrief die voor één keer ondertekend was:

Mevrouw, uw brief van de 22ste van deze maand heb ik goed ontvangen en aandachtig gelezen. Met de op dit ogenblik geldende wetten kan ik een Jood niet verplichten zijn religie te bewijzen, maar ik wil u melden dat deze kwestie ons niet ontgaat en dat een wetsontwerp

(1) 'Les Enfants', een rapport dat Maurice Heiber, verantwoordelijke van het JVC (Joods Verdedigingscomité) in november 1944 schreef. Te vinden in Blum 1993, 122.

in voorbereiding is. Aangaande uw probleem heb ik tot een onderzoek bevolen en ik beloof u dat ik de uitwijzing van Craenen zal eisen als hij joods blijkt. Ondanks de moeilijkheden waarmee we worden geconfronteerd kan ik u verzekeren dat mijn commissariaat binnenkort het Joodse probleem in België afdoend zal oplossen. Met de meeste hoogachting.

Steeds meer brieven stromen toe en passeren de revue.

Aan de *Feldgendarmarie* van Nijvel. Geachte heren, zoekt u de heer Stern in Kasteelbrakel? Ik deel u mee dat hij in Woutersbrakel werkt. Hij bezoekt zijn woonst, maar verblijft er niet. Hij bevindt zich in de Rue des Brûlés 16 en daar brengt zijn echtgenote voedsel heen. Met beleefde groet.

Als het deportatieproces van start is gegaan, volgt na de razzia de opsluiting in de Dossinkazerne en daarna het transport naar Auschwitz. Want het traject van de slachtoffers verloopt volgens een welbepaald patroon...

Dankzij de scenische opstelling van Daniela Bisconti kan het publiek zich een beeld vormen van de briefwisseling die in het hoofdkantoor passeert. De brieven worden op de muren van het toneel geprikt, ze bedekken een structuur die bestaat uit gekruiste houten latten. De acteurs nemen een voor een de brieven van de wanden en lezen ze om de beurt voor. Als hun inhoud aan het publiek is meegedeeld worden ze niet opnieuw op de muur bevestigd. In het stuk zijn de toeschouwers de ontvangende partij. De herinnering is nu van de personen die haar hebben ontvangen. Hoe zullen wij, als nieuwe bewaarders, tewerk gaan om deze kennis van nut te laten zijn, zodat de mensheid (die nu beter is gewapend) er misschien deugdzamer en wijzer van wordt? De gelezen brieven worden verwijderd. Ze worden op de grond of nog verder gegooid, door de gaten die nu zichtbaar worden in de wanden, waar voorheen de brieven waren vastgeprikt. Op die manier worden de muren lichter, terwijl de sfeer wordt bezwaard door het gewicht van de woorden die de zaal binnendringen. Elke brief maakt zo plaats voor een gat dat wijst op een afstand, een leegte, een verdwijning. De verklikte personen, die in de nazikampen een bijna gewisse dood tegemoet gingen, worden zo op symbolische wijze in herinnering gebracht met een procedé dat ver terug-

gaat. In 1969 al had George Perec, in zijn roman *La disparition* (vertaald als *'t Manco*), de 'afwezigheid' van de Joden in de structuur zelf van zijn verhaal opgeroepen door nergens de letter 'e' te gebruiken. In de cinema trachtte Claude Lanzmann met *Shoah* (1985) het verdwijnen zichtbaar te maken door het in te perken, net als vandaag László Nemes met *Son of Saul* (2015). Zij doen een beroep op de verbeelding van de toeschouwer, die de lege ruimte, het onbezette vacuüm moet 'voelen' of visualiseren. Ook monumenten zagen zo het licht, zoals *La maison manquante* van Christian Boltanski (Berlijn, 1990) en *2146 Steine – Mahnmal gegen Rassismus* (2146 stenen – Monument tegen het racisme) van Jochen Gerz (Saarbrücken, 1993). Die stenen liggen op een openbaar plein. In elk ervan is de naam gebeiteld van een verdwenen, want door de Duitsers vernietigd, Joods kerkhof. De inscripties op de begraven onderzijde van de stenen zijn dus onzichtbaar.

Maar wat komen we nog meer te weten uit die talloze brieven, waarvan je op den duur koude rillingen krijgt? Bijvoorbeeld deze:

Mijne heren, ondanks al uw waakzaamheid zijn er toch zaken die u ontgaan. Alle bedienden van de firma Texaco worden royaal betaald door de Amerikaanse directie. Onder hen bevinden zich Joden. Als u goedkope arbeidskrachten zoekt voor Duitsland, dan kunt u ze daar vinden. Tegelijk kunt u de hand leggen op personen die ongetwijfeld complotteren tegen de *Führer*. Veel geluk ermee. Tot uw dienst. En verlos ons van die luizen.

Door de achtste Duitse verordening van 29 mei 1942 worden Joden verplicht om op het linkerdeel van hun borst een gele ster te dragen, duidelijk zichtbaar en met binnenin het opschrift 'Jood'. Waarom draagt mijn buur Ringer ze niet? Zeg niet dat hij de verordening niet heeft gelezen. Hoogstraat 6, tweede verdieping rechts. U weet waar u hem kunt vinden. Een goede verstaander heeft aan een half woord genoeg. Gegroet.

De genaamde Spitz, Merodestraat 14, draagt de ster al naargelang het uur van de dag, en 's avonds niet, waardoor hij kan doen waar hij zin in heeft. Zijn zoon komt hem soms bezoeken, natuurlijk ook zonder ster. Wanneer gaan jullie met de bezem door deze overspoelde wijk?

Meneer, de Jood die naast mij een zaak uitbaat, beconcurrereert me. Aan zijn klanten verkoopt hij gebruikte ●●●

spiegels die hij voor nieuwe laat doorgaan. Heeft hij het recht om mij, goede Belg, te beletten mijn brood te verdienen? Ik mag hopen dat u het nodige zult doen om hem dit te beletten. Blaesstraat 23.

Je moet wel versteld staan van zoveel boosaardigheid en geweld. Worden dergelijke uitspraken gemotiveerd door jaloezie of door winstbejag? Vanwaar die ontkenning van menselijkheid, waardoor de Joden als luizen kunnen worden behandeld? Beseften de briefschrijvers dan niet welke gevolgen hun daden zouden hebben? Wisten ze niet dat ze mensen ter dood veroordeelden door hen aan te geven bij het politieapparaat van de bezetter? Natuurlijk wisten ze dat. Door hun toedoen werden Joden zelfs uit hun appartement gezet... De verklikkers wilden hen zien verdwijnen om de beloofde premie op te strijken of om zich hun goederen toe te eigenen. Het lot van de personen die ze verklikten had voor hen niet het minste belang.

Werden die brieven gepubliceerd of gebundeld? Sommige zijn afkomstig uit het boek *La délation sous l'occupation* van André Halimi, andere uit Lieven Saerens' *Steden in oorlog*. Antwerpen 1940-1945; die laatste worden tijdens de voorstelling in het Nederlands voorgelezen. Nog andere komen uit de archieven van het Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (CEGESOMA), uit de Dossinkazerne en het Joods Museum in Brussel, en uit de archieven van Maxime Steinberg en Solange Nebenzahl, de auteur van het stuk. Voor het toneelstuk werden ze natuurlijk aangepast en ingekort.

Dat verklikkingen dus terloops collaboratie worden aangekaart, is relatief nieuw in het theater. Vanwege de gelijksoortigheid van hun respectieve onderwerpen kan het nuttig zijn te herinneren aan de voorstelling die Josse de Pauw in 2007 bracht, namelijk *Ruhe* ('rust' in het Duits). De zangers van Collegium Vocale, verspreid in het publiek, vertolkten liederen van Schubert. Dat publiek zat in een cirkel rond een centrale ruimte waar opeens een acteur postvatte en een monoloog afstak die was gebaseerd op brieven van collaborateurs. Via

– Eerste briefkaart die Ita Gronowski op 20 september 1943 om 7u30 uit de trein wierp²

argumenten en vergelijkingen met 'anderen' (democraten) vertelden de auteurs daarvan waarom ze het nationaalsocialisme verkozen en verdedigden, waarom ze collaboreerden met de bezetter en dienst hadden genomen bij de SS. Ze vonden hun keuzen en daden vanzelfsprekend. Ze geloofden in de toekomst van de nationaalsocialistische maatschappij, in de kracht en superioriteit van de 'Arische' gemeenschap

waartoe ze naar verluidt behoorden. Ze wilden schoon schip maken met de Joden, het communisme en het internationalisme; ze wilden zich verbinden met een 'Duits' Europa. Natuurlijk hield hun rechtvaardiging ook kritiek in op de in hun ogen al te zwakke democratische maatschappij. Een afschuwelijke vaststelling.

Naast de brieven van verklikkers hangen dus brieven van hun slachtoffers, opgepakt tijdens razzia's. Ze zaten in de val, hadden de daver op het lijf en ontbeerden van alles; ze hadden misschien geen duidelijk beeld van wat hen te wachten stond. Bij de eerste transporten verwachtten ze, te oordelen naar hun meestal hoopvolle brieven, wellicht niet het ergste. In die brieven, verstuurd uit de Dossinkazerne in Mechelen, vroegen ze hun ouders om voedsel en kleren, bedankten ze voor de pakjes die ze hadden gekregen² of deelden ze simpelweg nieuwtjes mee:

Mama, waarom hebben de Duitsers zulke angstaanjagende honden? Ik ben bang voor honden. Denk je dat ze bijten? Toen we aankwamen, hebben ze het kettinkje

(2) 'Bedank iedereen uit de klas die een bijdrage heeft gedaan voor de pakjes. Mijn lieve Maggy, ik wil niet de indruk wekken dat ik ontmoedigd ben, maar ik moet bekennen dat ik een afschuwelijke tijd doormaak. De toekomst blijft hoe dan ook duister. Je zou me hier eens moeten zien terwijl ik dit schrijf, het is vast geen fraai gezicht. Ik rond af. Ik schrijf je nog een brief voor het geval deze je niet mocht bereiken. Vele groeten voor heel je lieve familie en mijn verwanten. En jou, mijn allerliefste, jou sluit ik met alle macht in mijn armen. Tot ziens. Ita.' 'Trein gepasseerd in Diest op 20/09 om 7u30.' Simon Gronowski, *L'enfant du 20^e convoi*, Brussel: Luc Pire, 2002, 134 [Simon, het jongetje dat wist te ontsnappen: het kind van het 20ste konvoi, Leuven: Van Halewyck, 2005; eigen vertaling hier]

(3) De pakjes moesten door de families aan de Vereniging van Joden in België worden bezorgd. Het personeel daarvan zorgde ervoor dat ze bij de bestemmingen in de Dossinkazerne terecht kwamen.

afgepakt dat je me voor mijn bar mitswa had gegeven. Wat een ontvangst! Zij noemen het *Aufnahme*. Waarom nemen ze onze spullen af? Mama, geef je er mij een ander? Wanneer kom je ons bezoeken? Is het platteland ver van hier? Ik wil terug naar huis. Ik zou graag terug naar school gaan. Volgens papa moet ik voortdurend herhalen dat je je geen zorgen hoeft te maken. Stuur me een kaastaart. Soms sluit ik mijn ogen en dan zie ik jou glimlachen, mama. Kom ons alsjeblief halen, ik wil nergens anders heen, ik wil naar huis. Ik zie je graag, Sara.

Ik verzoek mevrouw D., schooldirectrice, me zo mogelijk de volgende zaken te laten bezorgen: een koffer of mand, een warme bivakmuts, warme sportkousen, een warme lange onderbroek, een handdoek, zakdoeken, warme wanten, zeep, tandpasta, veldfles, medicijnen. Dringend. We kunnen elk ogenblik vertrekken. Conserven, onbederfelijke levensmiddelen. Van harte dank.

Na het 'verblijf' in de Dossinkazerne kwam het moment om in een van de transporten naar Auschwitz te stappen. Uit de trein geworpen brieven werden opgeraapt en aan hun bestemming bezorgd:

Louise, we zitten in een wagon met onbekende bestemming. Hou moed en zorg goed voor het kleintje.

Zeg tegen iedereen dat ze niet naar de kazerne in Mechelen mogen gaan. Vlucht zolang het nog kan, Ferdinand.

Er worden nog andere brieven voorgelezen, geschreven door terdoodveroordeelden aan de vooravond van hun terechtstelling:

Het is 14 december, mijn laatste uren. Mama die ik zo graag heb gezien, papa. Mijn twee zusjes, jullie allen die me niet zullen terugzien, enkele uren voor mijn terechtstelling heeft mijn hand niet. Ik wacht. Binnen een paar uur zal ik een zoveelste onschuldig slachtoffer zijn. Ver van jullie ben ik 21 geworden. Vaak heb ik bedacht hoe lastig ik als kind wel was, toen jullie mij hielpen bij mijn eerste stapjes. Jullie hebben van mij, ik schrijf het zonder blikken of blozen, bijna een man gemaakt. Lieve mama, ik richt me tot jou, je moet leven, mijn twee zusjes hebben je nodig, je moet blijven. Je bent een buitengewone moeder geweest. Meer dan ooit denk ik aan al wie me lief is. Leef, wees gelukkig alle vier, dat is mijn wens. Jullie zoon. Bewaar mijn spullen, ze bevinden zich in de *Kommandantur* en bij het Rode Kruis. Hou moed en heb vertrouwen.

**Beste vriend die deze brief vindt.
Mag ik je vragen hem op de bus te
doen, zelfs zonder postzegel?**

Deze brieven drukken een boodschap uit waarmee de schrijver zijn familieleden tracht te waarschuwen of gerust te stellen, het onheil te minimaliseren of af te weren – wellicht om het minder werkelijk te maken. Kortom, om zichzelf moed in te spreken. Luisterend naar de slachtoffers kunnen we ons in elk geval een beeld vormen van hun geestesgesteldheid, terwijl we nooit de gedachten of het moorddadige gedrag van de verklikkers zullen doorgronden.

Het stuk is in pedagogisch opzicht interessant, want via deze weg kun je het hebben over de wijze waarop Joden en verzetsstrijders tijdens de Tweede Wereldoorlog werden behandeld. Het is een uitstekende opstap naar de geschiedenis van de Holocaust in België. We kunnen het dus aanbevelen voor scholen, maar ook voor allen die bereid zijn te luisteren naar de lange reeks dramatische brieven uit diverse fasen van de misdaden van nazi's en collaborateurs. Maar evengoed zijn het oproepen om moed te houden vanwege de uitgemoorde Joden en de verzetsstrijders die niemand ooit mag vergeten.

Post eindigt met de laatste beelden uit de video van de getuige die aan het begin van de voorstelling te zien was. Zijn boodschap gaat over optimisme, een houding die je boven elke andere overweging moet aankweken, wil je het hoofd bieden aan de wisselvalligheden van het leven. ■

Daniel Weyssow

Vertaling: Gorik de Henau

→ *Meer weten*

◆ Auteur: Solange Nebenzahl. Regie: Daniela Bisconti.
Acteurs: Catherine Claeys, Janine Godinas, Catherine Graindorge, Alexandre von Sivers, Benjamin Vanslembroeck.

◆ BOZAR Studio, Ravensteinstraat 23, 1000 Brussel
(7-9 september 2015, gezien op 9 september 2015).